

УДК 37.014.6:005.6 (4) — 25”19”/15”/”20”

DOI:10.30837/nc.2022.3.21

Європейський інструментарій забезпечення якості педагогічної освіти наприкінці ХХ — початку ХХІ століття: виклики для України

Надія Постригач

За останні десятиріччя міжнародне визнання важливості професійної підготовки й розвитку вчителів призвело до суттєвого покращення й підвищення якості навчального процесу в закладах педагогічної освіти. При цьому мета фахового зростання педагогів у кожній країні визначалась по-своєму, а принципи функціонування його організаційних моделей характеризувалися значним розмаїттям. Зростаюча диверсифікація в цілому вважається позитивним явищем для систем вищої освіти як у середині кожної країни, так і в міжнародному контексті. Але вона стикається з проблемами недостатньої прозорості структур кваліфікацій окремої країни і труднощами у взаємному визнанні кваліфікацій через велику кількість різних рівнів та варіацій змісту кваліфікацій. Вирішення цих проблем спонукає до пошуку інших інструментів [2, с. 2–3].

Проблеми розвитку педагогічної освіти у світовому освітньому просторі традиційно перебували в полі зору вітчизняних науковців (Н. Абашкіна, Н. Дічек, В. Жуковський, К. Корсак, В. Кравець, Н. Лавриченко, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Пуховська, І. Руснак, А. Сбруєва, О. Сухомлинська та ін.). У Європі поки що відсутня єдина система інституційної оцінки діяльності освітніх закладів, аналогічна системі акредитації в США. Проте в кожній країні існують свої підходи до забезпечення і оцінки якості педагогічної освіти. У контексті загальноєвропейських підходів до розбудови вітчизняної вищої педагогічної школи особливою актуальністю набуває проблема забезпечення її якості, а саме розвитку процесів оцінювання, стандартизації та сертифікації. Тому найбільш значимим для України сьогодні вітчизняний компаративіст А. Сбруєва вважає творче поєднання позитивного

вітчизняного досвіду педагогічної освіти, яка має прекрасні традиції, і кращих європейських тенденцій розвитку [10, с. 1].

Цілі та завдання дослідження: 1. Проаналізувати європейський інструментарій забезпечення якості педагогічної освіти. 2. Обґрунтувати спільні напрями забезпечення якості педагогічної освіти в Європі та Україні.

У зв'язку із сучасною концепцією української освіти нині висувуються нові вимоги до підготовки фахівців. Зокрема, у Законах про освіту, в «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті», Державній програмі «Вчитель», в якості основної мети професійної освіти виступає підготовка кваліфікованого фахівця відповідного рівня і профілю, конкурентноздатного на ринку праці, компетентного, відповідального, який досконало володіє своєю професією, здатного до ефективної роботи за фахом, готового до постійного професійного й особистісного зростання [11, с. 4]. У Національній доповіді про стан і перспективи освіти в Україні при аналізі кадрової політики в освіті впродовж 25 років незалежності України, стану педагогічної і науково-педагогічної освіти зазначається, що проблеми в цій ланці є системними і здебільшого не розв'язаними. З огляду на кількість осіб, які систематично навчаються (7,0 млн. у 2015 р.), та з урахуванням практики розвинутих країн в Україні існує формальний надлишок педагогічних і науково-педагогічних кадрів: співвідношення учні/викладачі приблизно дорівнює 9, що істотно менше, ніж, наприклад, у середньому в країнах Організації економічного співробітництва і розвитку. Це утруднює розв'язання проблем якісної підготовки й кар'єрного зростання достатньої кількості висококваліфікованого персоналу, його добору і належної оплати праці, забезпечення інших соціальних гарантій та умов роботи [7, с. 119].

Нормативно-правова база регламентує також систему неперервної освіти педагогічного працівника: Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 ст. 51 Серти-

фікація педагогічних працівників (проект № 3491-д). Наказ МОН України від 08.08.2017 № 1127 «Про затвердження Плану заходів Міністерства освіти і науки України щодо розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2020 року». Міжнародний досвід свідчить про те, що особливу увагу в професійному розвитку педагогічного працівника приділяється: моделі освіти, що базується на системному зв'язку дисциплін; професійній педагогічній компетентності; упровадженню ІКТ у навчальний процес; підготовці вчителя до діяльності в полікультурному середовищі та середовищі національної меншини; інтеграції теорії та практики, а також послідовності навчальних планів; переходу від педагогічної освіти до професійної діяльності [1, с. 1–2].

Безперервність змін у науково-освітній сфері ускладнює визначення терміна «якість освіти» в різних європейських країнах і для різних складових частин навчально-виховного комплексу. Це пояснюється неоднозначністю самого поняття й безпосередньою участю основних суспільних груп в освітньому процесі та оцінюванні, використанні його результатів (студенти, викладачі, освітні керівники, роботодавці) [6, с. 7]. Якість вчителя є найважливішим фактором, що впливає на успішність студентів. Вона є життєво важливою для досягнення Лісабонських цілей. Професія має високий відсоток працівників похилого віку; близько 30% вчителів — віком понад 50 років, і близько двох мільйонів треба буде замінити протягом наступних 15 років, щоб зберегти розмір педагогічної робочої сили. Персоналу потрібні навички, щоб надати кожному учню достатні можливості для набуття необхідних компетентностей у безпечному та привабливому шкільному середовищі, заснованому на взаємній повазі та співпраці, що сприяє соціальному, фізичному та психічному благополуччю, де цькування та насильству не має місця. Проте більшість країн повідомляють про нестачу навичок викладання. Незважаючи на це, стимули та інвестиції в непе-

первну підготовку та розвиток є слабкими. Загалом, час, витрачений на підвищення кваліфікації, є мінімальним, і багато держав-членів не надають системної підтримки новим вчителям.

Зцією метою Міністри освіти держав-членів ЄС погодилися у 2007 році зробити професію вчителя більш привабливою для вибору кар'єри, підвищити якість педагогічної освіти та забезпечити початкову освіту, ранню підтримку кар'єри (індукцію) та подальший професійний розвиток, який є скоординованим, узгодженим, з належними ресурсами і гарантованою якістю. Вчителі повинні мати достатні стимули впродовж усієї своєї кар'єри, щоб переглядати свої потреби у навчанні та отримувати нові знання, навички та компетентність, у тому числі і в мовах. Відповіді на консультації в школі свідчать про необхідність покращення балансу між теорією та практикою в початковій педагогічній освіті, а також представлення викладання як діяльності з вирішення проблем або дослідження у дії, пов'язаних більше з навчанням дітей та його прогресом. Персонал повинен мати час для підготовки та професійного розвитку, і це має бути акредитованим. У деяких країнах умови праці вчителів, включаючи оплату праці, були названі як ключові питання. Останні дослідження показують, що найбільш ефективні освітні системи залучають найздатніших людей до педагогічної професії; використовують ефективні процеси для того, щоб вибрати правильних претендентів на посаду вчителя та вирішувати проблеми поганих результатів діяльності; застосовують кар'єрно-тривалий і практичний підхід до педагогічної освіти; створюють шкільні середовища, в яких вчителі навчаються один від одного [13, с. 11].

Тому необхідно удосконалити професійну підготовку майбутніх учителів і посилити роль учителя в суспільстві. Одним із важливих чинників цього є визначення вимог до майбутніх учителів, до їх професійної підготовки, яка повинна бути орієнтована на багатогранну майбутню

професійну діяльність. Професійна підготовка майбутніх учителів повинна мати на меті не тільки засвоєння студентами сучасних знань із загальнопрофесійних і фахових дисциплін, виховання високоосвіченої, культурної, гармонійно розвиненої особистості, а й пропагувати ідеї інклюзивної освіти, здоров'язберігаючого та ціложиттєвого навчання, освіти в інтересах сталого розвитку, компетентнісного підходу, демократії, створення єдиної зони європейської освіти, толерантності [5, с. 4]. Як зазначає І. Зязюн, сучасний педагог повинен виконувати «не роль «фільтра» для пропускання через себе навчальної інформації», а бути «помічником у роботі учня, перебираючи на себе роль одного з джерел інформації»; «в ідеалі педагог стає організатором самостійного навчального пізнання учнів, не головною діючою особою в групі учнів, а режисером їхньої взаємодії з навчальним матеріалом, один з одним і з учителем» [4, с. 56].

Нормативні основи професійної педагогічної підготовки закладені Рекомендаціями МОП/ЮНЕСКО про статус вчителів (1966 р.) та Рекомендаціями ЮНЕСКО про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів (1997 р.), Лісабонськими домовленостями (1997 р.) щодо визнання Болонського процесу стосовно створення європейського простору у сфері вищої освіти, Міжнародною стандартною класифікацією освіти (МСКО-2011) [8, с. 68]. У кінці ХХ — на початку ХХІ століття у Європі було прийнято і затверджено низку документів, у яких визначаються стратегії розвитку системи професійної підготовки у ХХІ столітті... Першим важливим документом, у якому йшлося про розробку єдиної стратегії в професійній підготовці майбутніх учителів став «Меморандум про вищу освіту в країнах ЄС» (1991). У цьому документі наголошувалося на необхідності підвищення рівня професійної підготовки майбутніх учителів...» [9, с. 4].

Пізніше у договорі ЄС, відомому як Маастрихтська угода (1991), йдеться про розвиток співробітництва держав-

учасників розбудови єдиного освітнього простору, розробку єдиних вимог до підготовки майбутніх учителів та встановлення європейського виміру змісту освіти. Основними вимогами даного договору є: 1) підвищення якості освіти шляхом: розвитку європейського виміру в освіті, зокрема через вивчення іноземних мов у державах-членах; сприяння мобільності студентів/учнів та викладачів через академічне визнання дипломів та термінів навчання; розвиток співпраці між освітніми інституціями; сприяння обміну інформацією та досвідом щодо спільних засад функціонування систем освіти країн-членів; розвиток відкритого та дистанційного навчання; 2) розвиток системи професійної підготовки шляхом: оптимізації систем професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників для інтенсифікації професійної інтеграції на ринок праці; спрощення доступу до професійної підготовки та сприяння мобільності викладачів; сприяння співпраці у галузі професійної підготовки між освітніми інституціями та фірмами; розвитку обміну інформацією та досвідом щодо загальних проблем професійної підготовки в країнах-членах [9, с. 1–2].

Нова трансєвропейська ініціатива в галузі системи професійної підготовки прозвучала у 1996 році у рамках ЮНЕСКО на Міжнародній конференції «Зміцнення ролі вчителів у стрімко змінному світі: проблеми, перспективи, пріоритети», на якій піднімалося питання розвитку і модернізації системи підготовки вчителів. У матеріалах конференції зазначалося, що основною метою професійної підготовки є становлення вчителя, який зможе задовольнити потребу сучасного суспільства і буде спроможний: озброїти учнів високим рівнем знань мовної і числової грамотності; сприяти передачі учням знань та традицій; розвивати здатність учнів до адаптації у сучасному стрімко змінному суспільстві; стати прикладом для учнів; розвивати партнерські зв'язки з батьками; нести відповідальність за фізичне здоров'я учнів.

У 2001 році в межах Лісабонської стратегії було затверджено низку документів, у яких визначалися функції й цілі професійної підготовки вчителів. Одним із таких стратегічних документів є «Педагогічна освіта і підготовка 2010», у якому вміщено перелік основних вимог до освіти і професійної підготовки вчителів: 1) залучення молоді до педагогічної діяльності; 2) підвищення престижу професії вчителя; 3) реорганізація системи професійної підготовки; 4) підготовка майбутніх учителів до праці в суспільстві знань... Наступним кроком у формуванні загальноєвропейських принципів професійної освіти стала прийнята Копенгагенською Європейською комісією (2002 р.) резолюція з модернізації професійної освіти і навчальних систем у європейських країнах, яка відома як Копенгагенська Декларація. Представниками Комісії зазначалося, що на сучасному етапі формування єдиного європейського простору найголовнішою ознакою професійної освіти підготовки має бути її сконцентрованість «а ідея модернізації навчання. Для досягнення вищезазначених цілей необхідно: 1) підвищити рівень якості й використання інноваційних підходів у підготовці майбутніх учителів; 2) здійснювати підготовку висококваліфікованих спеціалістів відповідно до вимог ринку праці; 3) сприяти розвитку системи професійної освіти впродовж життя [9, с. 4–7].

Представник Європейської Комісії, Спільного науково-дослідного центру Інституту захисту та безпеки Центру громадян для вивчення впродовж життя, Ульф Фредрікссон (Ulf Fredriksson) зазначає, що в останні роки міжнародні організації виявляють підвищений інтерес до питань, пов'язаних із вчителями, педагогічною освітою та політикою щодо вчителів [14]. Зокрема, у 2002 році ЮНЕСКО та МОП опублікували спільну доповідь «Статистичний профіль педагогічної професії» [16]. Активні зусилля європейської науково-педагогічної громади щодо модернізації педагогічної освіти, політична підтримка цього процесу на

національному та регіональному рівнях сприяли утворенню європейського простору педагогічної освіти [3, с. 54]. З цією метою у 2004 р. Європейською Комісією були затверджені «Загальноєвропейські принципи визначення компетентностей та кваліфікацій вчителів», покладені в основу єдиної структури якості європейської педагогічної освіти [12].

Незважаючи на певні культурно-історичні відмінності в розвитку України і країн Європейського Союзу, функціональна спільність національних систем підготовки педагогічних кадрів уможливорює необхідність ретельного дослідження перспектив розвитку європейського співробітництва у сфері педагогічної освіти і пошуку корисних для нас форм участі в ньому. Модернізація педагогічної освіти в Україні в контексті намірів щодо входження в європейський освітній простір актуалізує вивчення досвіду європейських країн. Ключова роль учителів у модернізації європейської освіти підкреслюється в рамках усіх фундаментальних документів, що визначають сутність сучасної освітньої політики ЄС. Це і резолюція Єврокомісії «Про розвиток неперервної освіти», і «План дій щодо розвитку професійних умінь і професійної мобільності», і Болонська та Копенгагенська декларації, і План розвитку дистанційної освіти, і багато інших. Визначення стратегічних напрямів розвитку педагогічної освіти стало пріоритетом діяльності спеціальної групи Європейських експертів «Удосконалення освіти вчителів та інструкторів» (Working group A «Improving the Education of Teachers»), яка, перш за все, сформулювала вимоги до формування широкого спектру нових компетентностей учителя, що зумовлені змінами в політичному, соціальному, культурному, технологічному та економічному житті сучасного європейського суспільства [3, с. 52].

У свою чергу, Міжнародна організація з оцінки освітніх досягнень провела дослідження щодо становища вчителів та педагогічної освіти — «Дослідження

педагогічної освіти та розвиток математики» («Teacher education and Development Study, 2006»). Водночас за даними проекту TALIS (2013) навчання студентів з особливими потребами, навички ІКТ для викладання та новітніх технологій на робочому місці є трьома провідними потребами для професійного розвитку, про що повідомляють вчителі на всіх рівнях освіти [15, с. 151]. TALIS 2018 (45 країн-учасниць) — це перше і єдине міжнародне дослідження, яке зосереджується на навчальному середовищі та умовах праці вчителів у молодших середніх школах та дозволяє країнам порівнювати себе з іншими країнами, що стикаються з подібними викликами, а також отримувати висновки з інших політичних підходів. У рамках дослідження TALIS 2018 надалі вивчатиметься якість навчальної практики вчителів, їх переконань щодо викладання; середовище навчання: характеристики вчителів та шкіл; важливість керівництва школи; вивчення професійної практики вчителів та середовища класу; актуальність педагогічної освіти та початкової освіти; вдосконалення викладання через професійний розвиток, оцінку та зворотний зв'язок; вивчення актуальності шкільного клімату, середовища навчання та відносини із зацікавленими сторонами; самоєфективність вчителя і задоволення від роботи: чому вони мають значення; відкритість вчителів до інновацій у класі; питання, пов'язані з рівноправністю та різноманітністю у класі [17, с. 3–8].

Отже, за результатами досліджень європейських і вітчизняних учених, спільними напрямками забезпечення якості педагогічної освіти у країнах європейської спільноти та Україні є: підготовка педагогів до освітньої реформи, консолідація організаційних структур у сфері підвищення кваліфікації та раціоналізації національних систем педагогічної освіти; підвищення якості фахової підготовки та вдосконалення вчителів; зосередження уваги на загальноєвропейських спільних заходах у сфері підвищення кваліфікації освітян. Детальний аналіз ключових по-

ложень міжнародних та загальноєвропейських документів в якості європейського інструментарію забезпечення якості педагогічної освіти засвідчив, що в них фактично закладено спільну програму дій щодо покращення якості педагогічної освіти, в якій вчителі розглядаються як основні агенти змін щодо впровадження загальноєвропейської стратегії розвитку освіти і навчання, розвиток європейського простору педагогічної освіти та формування на цій основі глобальної моделі сучасного вчителя.

Література

1. Берегова О. А. Міжнародний досвід професійного розвитку педагогічних працівників // Молодий вчений. 2017. № 10 (50). С. 397–401. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/10/91.pdf>
2. Вітвицька С. С. Моделі ступеневої педагогічної освіти західноєвропейських країн, США та України: порівняльний аналіз // Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку : монографія / Авт. кол. О. А. Дубасенюк, О. Є. Антонова, С. С. Вітвицька, Н. Г. Сидорчук, О. М. Спірін, Н. В. Якса та ін. ; за заг. ред. проф. О. А. Дубасенюк : вид. 2-е, доп. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. С. 71–103.
3. Десятов Т. М. Стратегічні напрями реформування педагогічної освіти і моделей модернізації управління освітою в зарубіжних країнах // Вісник Черкаського університету. 2016. № 12. С. 48–56. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/1313/1342>
4. Зязюн І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія ; за ред. І. А. Зязюна. Київ : Віпол, 2000. 636 с.
5. Калюжна Т. Г. Сучасні вимоги до професійної підготовки майбутнього вчителя. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/2555/1/Ніжин.pdf>
6. Костецька М. В. Розвиток вищої освіти в Україні та країнах Європейського Союзу (кінець ХХ — початок ХХІ ст.): порівняльний аналіз : 13.00.01: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук ; Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. Київ, 2017. 22 с.
7. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)]; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ, 2016. 224 с. (До 25-річчя незалежності України).
8. Носовець Н. М. Професійна підготовка майбутніх учителів у країнах Західної Європи // Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту імені Т. Г. Шевченка ; гол. ред. Носко М. О. Чернігів : ЧНПУ, 2015. Вип. 130. С. 68–72.
9. Поліщук Л. П. Шляхи формування загальноєвропейських принципів педагогічної освіти в умовах євроінтеграції. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/9371/1/12plpsfz.pdf>
10. Постригач Н. Розвиток процесів оцінювання у педагогічній освіті Італійської республіки в останню декаду ХХ століття. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/43_1/visnuk_28.pdf
11. Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання : монографія ; за ред. проф. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 443 с.
12. *Common European principles for Teacher Competences and Qualifications* Brussels: European Commission, 2004. 5 p. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.pef.uni-lj.si/bologna/dokumenti/eu-common-principles.pdf>
13. *Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and*

Social Committee and the Committee of the Regions. Improving competences for the 21st Century: An Agenda for European Cooperation on School, Brussels, 3.7.2008 COM (2008) 425 final, 13 p. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0425:FIN:EN:PDF>

14. *Hoskins B. and Fredriksson U.* Learning to Learn: What is it and can it be measured? European Commission, Joint Research Centre Institute for the Protection and Security of the Citizen Centre for Research on Lifelong Learning (CRELL), 2008. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/242715655_Learning_to_Learn_What_is_it_and_can_it_be_measured/link/0c960530f385501c8a000000/download

15. *New Insights* from TALIS 2013. Teaching and learning in primary and upper secondary education, 2013, 332 p.

16. *Siniscalco M. T.* Statistical profile of the teacher profession. International Labour Office, Geneva United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paris, 2002. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dominiopublico.gov.br/download/texto/ue000105.pdf>

17. *TALIS 2018 Survey*. OECD, 2016. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.oecd.org/education/school/TALIS_2018_brochure_ENG.pdf

18. *Teacher education and Development Study — Mathematics, TEDS-M*, 2006. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://repository.nie.edu.sg/bitstream/10497/6170/1/NIE_research_brief_12-002.pdf

02.07.2022

Відомості про автора:

Постригач Надія Олегівна — доктор педагогічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу зарубіжних систем педагогічної освіти і освіти дорослих Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України; Київ, Україна; ORCID ID 0000-0002-5433-2938 ; email: unadya1@gmail.com